

Økologiske samfundseksperimenter set i et kritisk-utopisk perspektiv

Af Erik Christensen

Indledning

Miljøbevægelsen står i dag et “vadested” og en krisesituation. Den egentlige bevægelse kan dø hen, eller blive bevægelse på en ny måde, på et andet plan. “Økologien” har i første omgang sejret ved at enkelte produktioner af forskellige typer, vindmøller, økologiske landbrug, økologiske mejerier, slagterier langsomt har vokset sig relativt store på grund af øget forbrugermagt. Samtidig er miljøbevægelsen blevet meget mere integreret i de almindelige samfund end tidligere. Det har betydet, at den har mistet noget af sin radikalitet, og i dag står den i stor fare for at miste sin identitet som en kritisk social bevægelse.

En snævrere opfattelse af økologi eller bæredygtig udvikling har vundet frem. I begrebet bæredygtig udvikling ligger, at man skal sammentænke en række forhold ud fra en ny helhedsforståelse, hvor økologi ikke bare smelter sammen med økonomi, men også med det sociale og kulturelle og dermed danner en helhed. (Christensen 1997) I den brede forestilling om bæredygtig udvikling ligger der en utopi om et helt nyt samfund, drevet af en anden logik og med en anden sammenhæng mellem økonomi, politik, natur og kultur.

Et af velfærdssamfundets store paradokser er, at aldrig har et samfund på den ene side officielt hyldet lønarbejdet så meget, som det sker i øjeblikket, samtidig med en stigende erkendelse af, at en række grundlæggende samfundsproblemer er forbundet med udbredelsen af lønarbejdet. Det uformelle omsorgsarbejde i forhold til mennesker og natur fortrænges af lønarbejdet, og lønarbejdets dominans betyder, at samfundet er et

vækstsamfund, d.v.s. præget af et mål om at skabe stadig nye lønarbejdspladser, der ofte betyder et stigende ressourceforbrug samt uhensigtsmæssig belastning af naturen.

Når man i miljøbevægelsen i de sidste år er begyndt at tale om behovet for større økologisk-samfundsmæssige eksperimenter hænger det sammen med ønsket om at afprøve og demonstrere en synergieffekt mellem de nye økologiske teknologier, som så succesfuldt er blevet udbredt ved den øgede forbrugermagt. Hvordan får man den sociale, økonomiske, politiske og kulturelle mere "usynlige" struktur, der skal skabe netværket mellem disse teknologier, igang? Det drejer sig konkret om at få realiseret en bredere form for bæredygtighed, at få taget hul på dele af den økologiske utopi, som store dele af den nyere miljøbevægelse tidligere har været drevet af, og som nu melder sig som en praktisk "nødvendighed", hvis man skal videre.

I denne debat om skabelse af nogle nye rammer for "økologiske frizoner" har man været meget optaget af fjernelse af en række lovgivningsmæssige barrierer for en række fysiske forhold, men har overset betydningen af at skabe et indkomstgrundlag for det arbejde, der skal ligge bag ved de økologiske eksperimenter.

En måde at skabe et sådant grundlag for det samfunds nødvendige arbejde i de forskellige økologiske eksperimenter ville være at skabe en borgerlønsordning d.v.s. skabelse af en generel ret for alle statsborgere til en økonomisk ydelse fra det offentlige, således at man kan leve på et beskedent materielt niveau uden nogen generel pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet.

I miljøbevægelsen er man så småt begyndt at kæde spørgsmålet om en bæredygtig udvikling sammen med borgerlønstanken. I Friend of the Earths bæredygtighedsrapport (NOAH 1995) ses de sociale og beskæftigelsesmæssige problemer i sammenhæng med de miljømæssige problemer, og her anser man en "garanteret minimumsindtægt, der er uafhængig af beskæftigelsen (ibid:192) som et af midlerne til at fremme en bæredygtig

produktion og et bæredygtigt forbrug i fremtiden.

I Danmark kunne man konkretisere den brede bæredygtighedstanke ved at koble borgerlønsideen sammen med tankerne om større samfundsøkologiske eksperimenter. En gennemførelse af borgerløns tanken i sin ideelle form synes imidlertid ikke realiserbar i den nærmeste fremtid. Derimod kunne en langsom udvikling af begge ideer i en eksperimenterende form sætte en synergetisk proces igang.

Afgørende for nye større økologiske eksperimenteres karakter er uden tvivl en klargøring af eksperimenternes geografiske omfang og karakter. Her kan man lære noget af 1970'ernes og 80'ernes erfaringer og de teoretiseringer og forsøge at kombinere elementer fra de forskellige modeller, man har forsøgt at realisere tidligere.

Den ufleksible sammenhæng mellem arbejde og indkomst i velfærdssamfundet

Hvorledes kan man generelt opprioritere det uformelle, samfunds nødvendige arbejde for en bredere bæredygtig udvikling?

Når man hidtil har talt om økologiske eksperimenter har man fokuseret meget på mulighederne for dispensationer i forhold til planloven, bygge-, kloak- skatteregler, regler for långivning samt mærkningsregler o.l. (Heinberg 1999) Man kan undre sig over, hvorfor mange har været så fikseret på nogle fysiske barrierer og ikke ligeså optaget af de regler, der styrer menneskers formelle og uformelle arbejde. Når man skal tænke sammenhængen mellem det sociale og det økologiske, er det ikke nok at tænke det i forhold til de fysiske økologiske.

De grundlæggende regler, der styrer arbejdskraften i vort samfund er arbejdsmarkedets og socialsystemets rådigheds- og aktiveringsregler, og de har en helt fundamental betydning for mulighederne for økologiske eksperimenter, fordi sådanne eksperimenter

kun i begrænset omfang i en startfase kan fungere i en normal lønarbejdssammenhæng. Tvangen til lønarbejde sætter altså nogle fundamentale barrierer for økologiske eksperimenter.

Afgørende for forståelsen af lønarbejdets dominans i forhold til det indkomstkømløse og uformelle arbejde, og hvorledes man kan svække denne dominans, er en analyse af velfærdssamfundets grundmekanismer omkring arbejde og indkomst.

Det nuværende industrielle velfærdssamfund bygger på fire grundprincipper (Christensen 2000:23-28): 1. At alle skal forsørge sig selv (selvforsørgelsespligten). 2. At dem, der ikke kan forsørge sig selv, er berettiget til offentlig hjælp. 3. At alle, der modtager offentlige ydelser (i den arbejdsdygtige alder) principielt skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet (rådighedspligten) samt 4. At alle, der ikke har et normalt lønarbejde og kan forsørge sig selv, både har en ret og en pligt til aktivering (aktiveringspligten).

Historisk set er velfærdsstaten karakteriseret ved, at den har institutionaliseret et brud mellem arbejde og indkomst. Man kan under bestemte betingelser få en indkomst uden at arbejde. Det gælder permanent for f.eks. pensionister og handicappede. For mennesker i den arbejdsføre alder gælder det kun midlertidigt, idet der her håndhæves den såkaldte rådighedspligt, d.v.s. en pligt til lønarbejde.

På trods af den stigende tendens til at opvurdere lønarbejdet, må man historisk konstatere, at den totale arbejdstid er blevet noget kortere, og fritiden er blevet noget længere. Det betyder, at både det ulønnede arbejde, og det Wadel kalder det "skjulte arbejde", er øget.

Fordi lønarbejde er blevet prototype på alt arbejde, har man overset og undervurderet husarbejdet, omsorgsarbejdet, det uformelle arbejde i nærmiljøet, "det skjulte arbejde" på arbejdspladserne og det politiske arbejde. Den norske sociolog Cato Wadel (1984) har kaldt disse former for ikke- lønarbejde "det skjulte", men samfundsnødvendige arbejde.

En meget stor del af et socialt og økologisk eksperiments arbejde hører netop til denne kategori.

Cato Wadel har med følgende meget enkle fire-felts tabel, der illustrerer sammenhængen mellem arbejde og indkomst, vist, hvorledes det moderne velfærdssamfund er låst fast i nogle bokse. Der findes en række regler, institutioner og normer, der låser individerne fast i de enkelte bokse og forhindre, at de kan bevæge sig mere frit mellem de fire grundpositioner.

Sammenhængen mellem arbejde og indkomst i velfærdssamfundet:

	Arbejde	Ikke-arbejde.
Indkomst	Felt 1: Det normale: "Det aktive" 1. Lønarbejde 2. Aktivering (nyt)	Felt 2: Arbejdsfrie indkomster: 1. Formueindkomster 2. Finansspekulation (nye former) 3. Nogle overførselsindkomster ("passive") 4. Orlov (nyt).
Ikke-indkomst	Felt 3: "Det passive." Indkomstløst arbejde: Det skjulte arbejde: 1. Husarbejde 2. Omsorgsarbejde 3. Uformelt arbejde i nærmiljøet 4. Politisk arbejde	Felt 4: Fritid

5. Arbejdet som klient

6. Det skjulte arbejde på arbejdsmarkedet.

Konstrueret på grundlag af ide fra Cato Wadel i Øyen (1981):75

Den uflexible sammenhæng mellem arbejde og indkomst viser sig som:

1. Et arbejdsfordelings- og arbejdsløshedsproblem. Nogle udelukkes permanent fra at få normalt lønarbejde, men tvinges til aktivering. Lønarbejdet dominerer andre former for samfunds nødvendigt arbejde, hvilket betyder, at dette samfunds nødvendige arbejde også fordeles meget ulige.

2. Et klientgørelsesproblem. I dag eksisterer en uklarhed eller dobbelthed omkring grundlaget for at modtage overførselsindkomster. På den ene side har der været en tendens til afkobling af sammenhængen mellem indkomst og arbejde. Man får en indkomst og er så ikke underlagt en rådighedspligt overfor arbejdsmarkedet (f.eks. efterløn og orlov), og forbydes så også at tage lønarbejde (være "aktiv"). På den anden side findes en tendens til at kræve arbejds- og uddannelsespligt som betingelse for modtagelse af dagpenge og bistandshjælp (aktivering eller "workfare").

Staten stiller i stigende grad specifikke krav til modtagernes livsform og adfærd som betingelse for modtagelse af en overførselsindkomst. Det skaber retssikkerhedsproblemer og klientgørelsesproblemer. Der er en ubalance i forholdet mellem individets rettigheder og statens pligter.

3. Et køns- arbejdsdelingsproblem. Den moderne kønsarbejdsdeling viser sig ved, at kvinder i højere grad end mænd foretager dele af det skjulte samfunds nødvendige arbejde og samtidig i højere grad er indkomstoverførselsmodtagere end mænd. Efter det nye officielle sprogbillede med et "aktivt" samfund, der forsørger den "passive" del af

samfundet, er det hovedsagelig mændene, der er "aktive" og bærer samfundet, mens kvinderne er "passive".

I forhold til ovenstående model kan ses en kraftig en tendens til, at enten har man fuldtids lønarbejde og meget begrænset tid til at tage del i det "skjulte arbejde" (felt 1), eller også har man meget tid til det indkomstløse, skjulte arbejde, fordi man ikke har lønarbejde. Men så vil det som nævnt ovenfor i en række tilfælde være forbudt at påtage sig dette skjulte arbejde (felt 3).

4. Et demokratiproblem. Den manglende balance mellem lønarbejdet og det indkomstløse arbejde (mellem felt 1 og 3) er imidlertid ikke alene et kønsproblem, men kan også formuleres som et demokratiproblem. Deltagelsen i den demokratiske beslutningsproces på flere planer i samfundet er faldende. Stadig færre mennesker har tid til det demokratiske arbejde på grund af lønarbejdets stigende dominans. Politisk arbejde vurderes ikke som rigtigt og samfundsnødvendigt arbejde. Der er en ubalance i forholdet mellem lønarbejde og politisk aktivitet.

For modtagere af en række overførselsindkomster gælder, at de også i begrænset omfang må foretage frivilligt arbejde, der ikke er lønnet (felt 3). Men tendensen går som tidligere nævnt i retning af at flytte en større gruppe af modtagere af indkomstoverførsler fra felt 2 over til felt 1.

5. Et miljøproblem. Endelig kan ubalancen mellem lønarbejdet (felt1) og det indkomstløse samfundsnødevendige arbejde (felt 3) formuleres som et miljøproblem.

Konkluderende kan man sige, at de fleste enten er lønarbejdere (befinder sig i felt 1) eller også er de på overførselsindkomst (befinder sig i felt 2). Man kan stadig kun i begrænset omfang kombinere begge dele. De fleste befinder sig ikke i en reelt fri valgsituation. Man

er tvunget til enten af være "aktiv" eller "passiv". Men der findes også en mindre gruppe mennesker, som har arbejdsfri (formue) indkomster. Til disse indkomster er der ikke knyttet noget forbud eller påbud om arbejde. De kan frit kombinere lønarbejde og modtagelse af en arbejdsfri indkomst og kombinere arbejdsfrie indkomster og indkomstløst arbejde. De har med andre ord større muligheder for at bevæge sig frit i de fire felter.

Hvis man ser på udviklingen i de sidste 10-15 år, skete der en lempelse i takt med at arbejdsløsheden steg i slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne. Denne tendens kulminerede først i 1993 med skabelsen af orlovsordningerne. Allerede fra 1994/95 skete en stramning i takt med at arbejdsløsheden begyndte at falde, og siden Loven om Aktiv Socialpolitik fra 1997, er aktiveringspolitikken blevet gjort generel.

I forhold til ovenstående fire-felts tabel vil en borgerløn, forstået som en universel ret til en minimal indkomst uden rådighedspligt overfor arbejdsmarkedet, løse op for de tvangsmæssige dilemmaer, som mange er placeret i i det nuværende velfærdssamfund. Borgerløn kan ses som en demokratisering af den frihed til en ubetinget arbejdsfri indkomst, som nu kun haves af en lille gruppe formueindehavere. Det vil give en reel frihed til at vælge mellem en lang række af kombinationer af lønarbejde og borgerløn uden at miste borgerlønnen, og kombinationer af lønarbejde og andre former for arbejde, hvor disse former for arbejde med en borgerløn kan ses som lønnet. Borgerløn vil kunne være med til at svække lønarbejdets normalitetskabende funktion. Det normale bliver nu at modtage borgerløn. Herudover vil flertallet uden tvivl vælge at have lønarbejde. Men det vil være frivilligt i modsætning til nu.

En borgerlønsordning ville kunne gå ind og bidrage til at genoprette alle de fem skitserede ubalancer i det moderne velfærdssamfund. 1. Den vil kunne være med til at skabe en mere lige fordeling af det samfundsnødvendige arbejde. 2. Den vil kunne styrke individets retsstilling og reducere klientgørelsesproblemet. 3. Den vil kunne skabe

grundlaget for en mere retfærdig kønsarbejdsdeling . 4. Den vil kunne styrke det civile samfund og demokratiet. 5. Og den vil kunne være med til at reducere naturbelastningen. Derfor kan borgerlønstanken også ses som et element i skabelsen af en bæredygtig udvikling.

Jeg tror, at store dele af de sociale og økologiske eksperimenter i mindre skala, man har set i de sidste 20 år, har været betinget af den relative store arbejdsløshed og de relativt lempelige (“borgerlønslignende”) dagpengeregler, der eksisterede før 1995, og at manglen på fornyelse og eksperimenter i de senere år har en sammenhæng med den skærpede aktiveringspolitik.

Derfor tror jeg, at en af betingelserne for en ny bølge af sociale og økologiske eksperimenter, vil være betinget af en ændring af arbejdsbegrebet i form af en ny og udvidet orlovspolitik, der går i retning af en reel borgerløn. Cato Wadel har meget rammende bemærket: “Det er på sine begrebsmessige skiller at et samfund skal kjennes” (Wadel 1984:130)-. At ændre begreber er at ændre syn på samfundet. Hvis samfundet skal ændres igennem en række nye økologiske eksperimenter, vil det blandt andet kræve en ændring af arbejdsbegrebet, fordi en meget væsentlig del af det arbejde, der skal gøres for at få økologiske eksperimenter igangsat vil have form af uformelt arbejde, arbejde som ikke vil kunne være normalt lønarbejde.

Tanker om økologiske fri-zoner set i forhold til Poul Bjerres andelssamfundstanker.

Hvilken form kan man tænke sig større økologiske eksperimenter vil tage i fremtiden?

Samfundseksperimenter er ikke nye i Danmark. Forskellige former med mere eller mindre økologisk islæt har været afprøvet, hvorfor det kan være nyttigt at klargøre sig forskellene og forsøge at drage nytte af deres erfaringer.

En af de teoretikere, som mest indgående beskæftigede sig med samfundseksperimenter i 1970'erne og 1980'erne og som selv forsøgte at starte et mere totalt eksperiment og som rådgav en række af de eksperimenter, som blev realiseret i 1980'erne, var arkitekten og filosofen Poul Bjerre (Bjerre 1994 og Bech Jørgensen og Christensen 2000) Hans tanker om samfundseksperimenter kan være med til at klargøre nogle problemer i debatten om økologiske frizoner.

En grundlæggende præmis i Poul Bjerres utopiske tænkning var, at man ikke kan ændre hele samfund på en gang. (Bjerre 1986) Han forsøgte i sin værdifilosofi at være radikal revolutionær i sit opgør med samfundets penge- og magtstyring og samtidig meget pragmatisk og forsigtig, når det kom til realiseringen af utopien. Det betød, at han vendte sig imod det 20. århundredes marxistiske og socialistiske tænkning. Han mente, at det 20 århundredes og socialismens historie havde vist, at samfundseksperimenter i stor skala med hele samfund var farlige og skabte en masse problemer. Derfor var det klogt, at eksperimenterne i mindre skala. Det er ikke så omkostningsfyldt, hvis det går galt. Derfor tænkte han i forlængelse af "de utopiske socialister" recept.

På den anden side måtte han også indrømme, at de fleste af de utopiske socialistiske eksperimenter i det 20. århundrede heller ikke havde vist sig at være holdbare. De var enten brudt sammen på grund af det omgivende samfunds pres, fordi de ville være for radikale eller også, fordi de i sidste ende havde tilpasset sig det omgivende samfund.

Det betød, at man var tvunget selv at eksperimenter sig frem til nogle nye utopisk socialistiske modeller, og det skete også i nogen udstrækning i 1970'erne i forlængelse af ungdomsoprøret i slutningen af 1960'erne.

Poul Bjerre skelnede i sine analyser mellem forskellige typer af mindre samfundseksperimenter: 1. Forskellige former for idealist-modeller, der er befolket af ildsjæle. Heri var blandt andet Christiania og Tvind og siden den række af øko-samfund,

som nu er samlet i LØS. 2. Lokalsamfundsmodellen - som han selv forsøgte at praktisere i Krejbjerg 3. Bofællesskaber af en løsere type, som han var med til at foreslå og rådgive for bl.a i Skive og andre bofællesskaber.

Idealistmodellen havde på mange måder Poul Bjerres store sympati, men var efter hans mening i fare for at blive "muret inde". De blev let små samfund af "frelste", der isolerede sig fra almindelige mennesker. Disse typer af fællesskaber levede særligt i faren for at blive ekskluderet, hvilket både skyldtes dem selv og kræfter i det almindelig samfund.

Heroverfor stod farerne hos de mere almindelige bofællesskaber, at de bliver for almindelige "dovne", at der ikke indbygges en dynamik og udvikling i dem. De tilpasser sig det almindelige samfund, mister deres radikalitet, blev inddefineret.

Lokalsamfundseksperimentet var det totale og radikale samfundseksperiment, der havde lokalsamfundet som enhed, og hvor man forsøgte at ændre både ejendom, skole og liv. Det forsøgte han i nogle år (1974-76) i landsbyen Krejbjerg. Et flertal besluttede her at igangsætte et ret radikalt eksperiment, og han fik en række politikere til at love at finde midler til det. Men det satte så store skel i lokalsamfundet og medierne, at det blev aflyst. Man kunne skabe et øjebliks eller en periodes stemning for det, men han endte med at konkludere, at det var altfor radikalt. Derfor skrev han senere: "Det er umuligt at skabe lokalsamfundsmodellen sålænge der ikke er skabt et gennembrud for en ny forenende tro"

Poul Bjerres konklusion, som han forsøgte at sælge til de økologiske landsbysamfund LØS, var derfor, at de skulle være meget forsigtige i deres eksperimenter. I forhold til et bofællesskab i Skive, som han var rådgiver for, sagde han, at man kun skulle lave små ændringer i forhold til de bestående. Så kunne de altid sprede sig. Hvis man lagde op til for store ændringer på en gang ville det betyde konflikter, og man ville få en konflikt

mellem ildsjæle og almindelige mennesker. Man skulle altså have tilstrækkelig mange almindelige mennesker, der var enige om at ændre nogle begrænsede få ting sammen med nogle ildsjæle. Der skulle i alle eksperimenter være en naturlig spænding mellem radikalitet og utopi.

Et af de forhold jeg synes er problematisk i den hidtidige debat om økologiske frizoner er selve begrebet økologiske frizoner. Først at man kalder dem økologiske. Selvom der heri ligger et bredt bæredygtighedsbegreb, ville jeg foretrække, at man ikke i navngivningen for at sådant projekt udsendte et særligt signal om økologi. Man skal selvfølgelig tænke det økologisk, men det bør ikke hedde økologiske frizoner.

For det andet kan jeg ikke lide zonebegrebet. Zone er et krigs- og planlægningsbegreb, der bruges af ”krigsherrens” eller planlæggeren. Det er et begreb, der ikke bruges af de involverede subjekter som en identitetsmæssig størrelse.

I den hidtidige debat om økologiske frizoner har man heller ikke taget stilling til hvor store disse zoner skal være, om de skal dække hele regioner eller kun skal omfatte landsbyer. Er det blot en lille udvidelse af de bestående øko-fællesskaber eller er store regioner, dele af amter, som skal have den status?

Selvom om man på længere sigt selvfølgelig bør udstrække økologiske eksperimenter til større områder, viser tidligere eksperimenter, at man skal starte i det små, især fordi skabelsen af en ny kollektiv identitet er så væsentlig for eksperimenters succes. Poul Bjerre gjorde sig nogle elementære betragtninger om menneskets natur og bevidsthedsdannelse. Mennesker var for ham at se et socialt flokdyr. De trives uden tvivl bedst i mindre lokalsamfund. Han mente derfor man godt kunne sige noget om den naturlige størrelse for de mindste politiske enheder. De skulle være på omkring 1000 mennesker. Hvorfor? Så mange kan man kende på ansigtet. Man skal om ikke være venner med hinanden og heller ikke huske hinandens navne. Men man skal kunne hilse

på hinanden, kunne skelne ansigterne fra andre. Det var den første forudsætning for skabelsen af en kollektiv identitet. Man skulle "kende" hinanden i en elementær genkendelses forstand.

Set i forhold til Bjerres idealtypiske modeller for samfundseksperimenter, mener jeg man i fremtiden skal forsøge at kombinere træk fra alle tre modeller.

Man skal tage udgangspunkt i lokalsamfundsmodellen, men bevidst ikke være så omfattende og radikal, som Bjerres Krejbjerg projekt lagde op til på det økonomiske og ejendomsmæssige område, og som de "knækkede halsen" på. Det vil sige, at man langt hen skal bruge bofællesskabsmodellen og dens inbyggede pragmatisme. Men det betyder, at man bevidst skal forsøge at lægge op til en stadig inddragelse af nye områder, og derved bruge elementer af idealist-modellens grundlag.

Når Bjerre i begyndelsen af 1980'erne følte behov for at delvis distancere sig fra både idealist- og lokalsamfundsmodellen, skyldtes det, at erfaringerne med disse modeller havde vist tendenser til at "isolere" disse modeller. Hvor faren i slutningen af 1970'erne var den for stærke idealisme, synes problemet i dag snarere at være det modsatte, den manglende idealisme.

Konklusion

Denne artikels udgangspunkt var en konstatering af at miljøbevægelsen befinder sig i en krise, hvilket skyldtes, at den i vid udstrækning var blevet integreret i systemet. Sociale bevægelser, der repræsenterer noget principielt nyt i forhold til et system, vil som regel af repræsentanter for et eksisterende system blive forsøgt inkluderet eller ekskluderet. Det er også sket med miljøbevægelsen. Begreberne inklusion og eksklusion stammer fra den norske retssociolog Thomas Mathiesen (1982 og 1992).

I denne artikel har jeg argumenteret for, at en måde “at tage et spring fremad på” fra en snæver bæredygtigheds tankegang til en bred form for bæredygtighed ville være at koble tankerne om større økologiske eksperimenter med borgerlønstanken og samtidig at tage ved lære af erfaringerne fra de mere eller mindre vellykkede samfunseksperimenter i 1970'erne og 1980'erne. Det kunne komme til at repræsentere det som Thomas Mathiesen har kaldt det “ufærdige”, noget som ikke så let lader sig inddefinere og samtidig noget som ikke så let lader sig uddefinere.

Hvordan kan man mere konkret skabe en større fleksibilitet mellem arbejde og indkomst således, at man ikke behøver at stå til rådighed for det almindelige arbejdsmarked, men f. eks. også kunne vælge at stå til rådighed for lokalsamfundet eller nogle specifikke økologiske eksperimenter?

En vej kunne være at skabe nye specielle dispensationsordninger i arbejdsmarkeds- og socialsystemet i lighed med dem, der blev lavet først i 1990'erne, hvor der blev åbnet op for deltagelse i frivilligt social arbejde samt særlige former for kunstnerisk aktivitet på dagpenge.

Arbejdsmarkedets hovedorganisationer er normalt kritisk overfor dispensationer af denne art. Det har man set i forhold til kunstnernes a-kasseproblemer. Her har man i årevis arbejdet med at få særlige modeller, der i højere grad passer til denne type arbejde, men forgæves. Derfor må man forvente, at organisationerne også vil modsætte sig specielle ordninger og økologiske og samfundsmæssige eksperimenter.

Et svensk forsøg på et større lokalsamfundsmæssigt eksperiment på arbejdsmarkedsområdet viser vanskelighederne. Her besluttede man for nogle år siden i nogle vestsvenske kommuner at lave et utraditionelt forsøg: “Bruk för alla” især foranlediget af den store arbejdsløshed. (www.psv.o.se/vstsven.htm) Man ville

igangsætte en række samfunds nødvendige, økologiske projekter på grundlag af en anden forvaltning af overførselsindkomsterne. Man lavede en forening bestående af alle de lokale administratorer og en anden bestående af dem, der skulle deltage i projekterne. Det viste sig hurtigt, at gruppen af administratorer fik problemer i forhold til de centrale myndigheder i Stockholm uden for regionen. De ledige arbejdede for at alle deltagere skulle have lige løn uanset, hvad de lavede, og hvor længe de var med for at hindre konflikter mellem de involverede. Man levede i en periode på EU tilskud til arbejdsløshedsbekæmpelse, men det viste sig umuligt at få tilladelser til at lave de lokale dispensationer med hensyn til en mere fri anvendelse af overførselsindkomsterne. Den arbejdsmarkedsmæssige centraltop modsatte sig sådanne eksperimenter.

En mere vidtgående reformskridt i retning af et fuldt udbygget borgerlønssamfund kunne være at definere en ny type lokalsamfundsmæssig arbejde eller borgerarbejde, som den tyske sociolog Ulrich Beck (1999) har været fortaler for. Borgerarbejde er et samfunds nødvendigt arbejde som ikke er lønarbejde, og som bliver belønnet igennem en borgerløn eller borgerindkomst. Det repræsenterer et opgør med den dualistiske tænkning i arbejde fritid. Det er frivilligt, selvorganiseret arbejde og står ikke i modsætning til lønnet erhvervsarbejde. Men det skaber mulighed for at leve uden for lønarbejdet, og vil give de samfundsmæssige eksperimenter et materielt grundlag.

Tanken om at skabe en ny type lokalsamfundsarbejde i lighed med Becks tanker blev allerede fremsat herhjemme i begyndelsen af 1990'erne af sociologen Grete Korremann (1993), og hendes tanker var på nogle punkter betydelig mere konkrete og operationelle end Becks. Hun forestillede sig, at der på fremtidens arbejdsmarkeds vil være to hovedformer for arbejde, der er ligestillet: 1. Almindeligt lønarbejde. 2. Lokalsamfundsarbejde, som vil bestå i borgerarbejde, politisk arbejde og familiearbejde. Det aflønnes med en gennemsnitsløn af det offentlige. Derudover 3. gives den enkelte en grundydelse (borgerløn), der dækker de minimale leveomkostninger, så ingen er tvunget til at påtage sig lønarbejde. I Korremanns model tildeles man derudover et

rettighedsbevis på 20 timers lønarbejde. men man kan også forøge sin indkomst over borgerlønnen ved lokalsamfundsarbejde, hvor man dog højst kan blive aflønnet for 20 timers arbejde ugentlig.

Lokalsamfundarbejde er en ny konstruktion, der kommer ind mellem det almindelige lønarbejde og en borgerløn. Der er ingen pligt til at påtage sig lokalsamfundsarbejde. Men det, at det bliver lønnet, gør, at denne type arbejde får en mere forpligtende karakter. Samtidig giver det større fleksibilitet i kombinationen af lønarbejde og lokalsamfundsarbejde, idet man altid har ret til 20 timers almindeligt lønarbejde.

Jeg tror, det er nødvendigt at lægge op til at ændre grundreglerne for tildeling af indkomst og arbejde i lighed med dem, som Korremann så konstruktivt har skitseret, hvis man for alvor skal igangsætte økologiske eksperimenter, og hvis man skal undgå, at arbejdet med etablering samfundseksperimenter skal kvæles i et bureaukrati omkring fortolkning af dispensationsregler.

Det betyder, at det er nødvendigt at arbejde bredt politisk for at skabe nogle rammebetingelser for eksperimenter i samfundet. Det er farligt at stirre sig blind på at få dispensationsregler og ordninger, som kun gælder for sig selv. Man må arbejde for generelle rammer, der kan danne baggrund for mange typer af samfundseksperimenter.

Et element i en ny samling af miljøbevægelsen kunne være skabelsen af en fælles platform omkring en enkel lov for økologisk samfundsmæssige eksperimenter (der bl.a. gav kommuner og amter muligheder for at udpege særlige områder), og samtidig indeholdt regler for et nyt lokalsamfundsmæssigt arbejde.

Litteratur:

Beck, Ulrich (1999) *Schöne neue Arbeitswelt. Vision: Weltbürgergesellschaft*. Frankfurt: Campus Verlag.

Bech-Jørgensen, Birte og Erik Christensen (red) (2000) *Mod en humanistisk politik*. Poul Bjerre - Filosof og arkitekt. Viborg: Aalborg Universitetsforlag.

Bjerre, Poul (1986) *Andelslandsby i Skive. Arbejdsgrundlag*. Papir den 14.3.1986.

Bjerre, Poul (1994) *Ud af industrikulturen*. Haslev: Gyldendal.

Christensen, Erik (1997) *Grøn vækst eller bæredygtig udvikling? Pjece*. Det Økologiske Råd.

Christensen, Erik (2000) *Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé*. Århus:Hovedland.

Herinberg, Claus (1999) *Økologiske Eksperimentelle Zoner*. I "Økologi på alles læber"

Korremann, Grete (1993) *Alle i arbejde for et helt liv. Danmark år 2010*. Arbejdsministeriet.

Mathiesen, Thomas (1982) *Makt og Motmakt*. Drammen: Pax Forlag A/S.

Mathiesen, Thomas (1992) *Det uferdige. Tekster om oprør og undertrykkelse*. Oslo: Pax Forlag A/S.

NOAH og Friends of the Earth (1995) *Mod et bæredygtigt Europa*. Miljømæssigt råderum. København: NOAH.

Wadel, Cato (1981) *Garanteret Minsteinntekt - etablering av en "positiv" lavtlønnssektor?*

IN Else Øyen (red.) *GMI. Garantert minsteinntekt i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget: 71-80.

Wadel, Cato (1984) *Det skjulte arbeid. En argumentasjon for et utvidet arbeidsbegrep*. Oslo: Universitetsforlaget.

Västsvenska Framtider: www.psv.o.se/vstsvens.htm

Artiklen findes i: Jan Holm Ingemann (red.): Samfundets udviklingsafdeling: Bæredygtig udvikling gennem eksperimenter. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag s. 127-143.